

Rekomendacijas parengė: projekto vadovės Aušra Raulušonytė (ausra.raulusonyte@kurklit.lt) ir Agnė Pakšytė (agne.paksyte@kurklit.lt)

Projekto savininkė: Aurelija Baltikauskaitė (aurelija.baltikauskaite@tm.lt), Teisingumo ministerijos Tarptautinio bendradarbiavimo ir žmogaus teisių politikos grupės patarėja

Projekto trukmė: 2023.09.18 – 2024.03.01

Rekomendacijos parengtos: 2024 m. vasarį

PROJEKTO REKOMENDACIJOS

Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis

PROJEKTO TIKSLAS

„[Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis](#)“ – projektas, kurio metu buvo tikslingai siekiama drauge su suinteresuotomis šalimis sudaryti Lietuvos žmogaus teisių lauko, atsakomybių ir funkcijų schemą, kuria naudojantis būtų galima efektyviau naviguoti Lietuvos žmogaus teisių sistemoje, identifikuoti jos spragas ir nurodyti galimas sistemos žmogaus teisėms Lietuvoje užtikrinti kryptis.

Skirtinguose žemėlapio etapuose buvo renkama, analizuojama ir sisteminama informacija apie Lietuvos žmogaus teisių sistemos laimėjimus ir iššūkius, tarptautines ir nacionalines rekomendacijas žmogaus teisių užtikrinimui puoselėti, atsakomybių ir funkcijų pasidalijimą tarp sistemos dalyvių bei užsienio šalių žmogaus teisių sistemas ir priemones žmogaus teisėms užtikrinti. Remiantis šių etapų rezultatais, formuluojamos projekto rekomendacijos.

PROJEKTO EIGA

Pirminė apžvalga

Pirmame projekto etape buvo įvardinti pagrindiniai žmogaus teisių sistemos veikėjai, aprašyti jų vaidmenys bei atlikta joje dirbančių asmenų dabartinės žmogaus teisių sistemos vertinimo analizė. Analizės metu išskirtos šešios iššūkių kategorijos:

- Lyderystės ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas;
- Tarptautinių rekomendacijų įgyvendinimo kliūtys;

- Netvarus bendradarbiavimas su NVO;
- Finansinių ir žmogiškųjų išteklių stoka;
- Teisinės apsaugos priemonių neprieinamumas;
- Siauras žmogaus teisių supratimas visuomenėje ir valstybiniame sektoriuje.

Šio etapo rezultatams dalintis sukurtas dokumentas [„Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis: Pirminė apžvalga“](#).

Tarptautinių ir nacionalinių rekomendacijų analizė

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės periodinės peržiūros, Europos žmogaus teisių teismo, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos bei Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūros, Lietuvos nacionalinių kontrolierių įstaigų ataskaitų ir rekomendacijų apžvalga leido išskirti žmogaus teisių problemines sritis, keliančias didžiausius iššūkius žmogaus teisių užtikrinimui Lietuvoje. Daugiausiai dėmesio ir pokyčių reikalaujančios sritys:

- Visapusiškas moterų teisių užtikrinimas
- Įkalinimo sąlygos
- Migrantų teisės
- Tautinėms, etninėms ir religinėms grupėms priklausančių asmenų teisių apsauga, kova su antisemitizmu, romafofobija, islamofobija, rasizmu
- LGBTQIA+ asmenų lygiateisiškumas
- Žmogaus teisių užtikrinimas skaitmeninėje erdvėje ir vis labiau skaitmenizuojamoje valstybėje.

Antrojo etapo rezultatai pristatomi dokumente [„Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis: Tarptautinių ir nacionalinių rekomendacijų analizė“](#).

Lietuvos žmogaus teisių sistemos lentelė-žemėlapis

Bendradarbiaujant su Lietuvos žmogaus teisių sistemos dalyviais buvo sudarytas Lietuvos žmogaus teisių žemėlapis. Pagal teisės aktus, valstybinių įstaigų suteiktą informaciją bei oficialią informaciją, pateiktą internete, identifikuotas kiekvieno dalyvio vaidmuo konkrečių žmogaus teisių užtikrinime. Į žmogaus teises lentelėje žiūrima dviem kryptimis: per teisių pagal tipą perspektyvą ir per padidėjusioje rizikoje patirti žmogaus teisių pažeidimus esančių asmenų žmogaus teisių perspektyvą. Šie vaidmenys atsiskleidžia per dalyvio funkcijas, tarpinstitucinę veiklą ir tarptautinį bendradarbiavimą žmogaus teisių srityje.

[„Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis“](#) yra XLS failas, kurį galima atidaryti Excel ir kitomis skaičiuoklės tipo programomis.

Užsienio praktikų analizė

Lietuvos žmogaus teisių sistemos iššūkių analizės, įgyvendintos pirmojo projekto etapo metu, išvados iškėlė klausimą „Kokie kitų šalių žmogaus teisių sistemos formavimo elementai padėtų spręsti Lietuvos žmogaus teisių sistemos iššūkius?“ Į šį klausimą atsakymų buvo ieškoma ketvirtajame projekto etape – užsienio šalių praktikų analizėje. Sistemų analizės dalyje buvo apžvelgtos šių šalių žmogaus teisių sistemos:

- Suomijos
- Airijos
- Lenkijos
- Čekijos

Su analizės rezultatais galima susipažinti dokumente [„Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis: Užsienio šalių žmogaus teisių sistemų analizė“](#).

Tarptautinių ir nacionalinių rekomendacijų analizės, atliktos antrajame projekto etape, pagalba buvo identifikuotos šešios dėmesio reikalaujančios žmogaus teisių sritys Lietuvoje. Todėl ketvirtajame projekto etape klausėme „Kokios kitų šalių priemonės užtikrinant konkrečias žmogaus teises prisidėtų prie žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje?“ Užsienio šalių žmogaus teisių užtikrinimo priemonių analizėje buvo apžvelgtos šių šalių praktikos:

- Islandijos
- Estijos
- Norvegijos
- Portugalijos
- Kanados
- Ispanijos
- Švedijos
- Slovėnijos
- Danijos

Šių šalių praktikas užtikrinant žmogaus teises galima rasti dokumente „Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis: Užsienio šalių žmogaus teisių užtikrinimo priemonių analizė“.

Susisteminius visų projekto „Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis“ etapų rezultatus sudarytos projekto rekomendacijos.

PROJEKTO REKOMENDACIJOS

1. Išspręsti institucinės lyderystės žmogaus teisių politikos srityje klausimą – kas formuoja ir koordinuoja Lietuvos žmogaus teisių politiką?

Paklausus „Su kokiais iššūkiais susiduria Lietuvos žmogaus teisių užtikrinimo sistema?“, dažnas pirmojo projekto etapo metu kalbintų valstybinių institucijų ir NVO atstovų/-ių atsakymas buvo: „Trūksta lyderystės“. Išties, kitaip nei daugelyje ES valstybių, Lietuvoje nėra institucijos ar pareigybės, kuriai būtų priskirtos bendros valstybės žmogaus teisių politikos formavimo ar koordinavimo funkcijos. Atskiros institucijos formuoja ir koordinuoja valstybės politikos konkrečiose žmogaus teisių srityse įgyvendinimą, pavyzdžiui, moterų ir vyrų lygių galimybių arba tautinių mažumų politikos, tačiau nėra institucijos ar pareigybės, kurios funkcija būtų koordinuoti bendras valstybinių institucijų pastangas žmogaus teisių srityje.

Užsienio sistemų analizė parodė, kad kitose ES valstybėse institucinės lyderystės žmogaus teisių srityje struktūros yra kur kas aiškiau apibrėžtos nei Lietuvoje. Pavyzdžiui, Suomijoje pagrindinių ir žmogaus teisių politiką koordinuoja Suomijos Teisingumo ministerija. Lenkijoje 2023 m. įsteigtos trys ministrų be ministerijų pozicijos (Lygybės ministro, Pilietinės visuomenės ministro ir Vyresnio amžiaus asmenų reikalų ministro), kurių pagrindinė funkcija – koordinuoti Vyriausybės politikos šiose srityse įgyvendinimą. Čekijoje žmogaus teisių politiką koordinuoja tarybos prie Čekijos Vyriausybės, kurių darbą fasilituoja nuolat veikiantys šių tarybų sekretoriatai. Siekiant efektyvesnio ir nuoseklesnio Lietuvos progreso žmogaus teisių srityje, siūlytina įvertinti, koks lyderystės žmogaus teisių politikos modelis būtų tinkamiausias Lietuvai ir priskirti žmogaus teisių politikos koordinavimo funkciją jau egzistuojančiai institucijai/pareigybei arba sukurti naują struktūrą, kuriai tokia funkcija būtų priskirta.

2. Peržiūrėti žmogaus teisių strategijų ir veiksmų planų kūrimo procesus su tikslu užtikrinti šių dokumentų aktualumą, tęstinumą, pakankamą finansavimą ir efektyvų juose numatytų priemonių poveikio vertinimą

Lietuvoje vis dar pasitaiko situacijų, kai su žmogaus teisių užtikrinimu susijusios strategijos ar veiksmų planai sukuriama vardinančių „varnelės“, kad tokį dokumentą turime ir taip įgyvendiname tarptautinių stebėsenos mechanizmų ar NVO ekspertų

rekomendacijas. Siekiant, kad su žmogaus teisėmis susijusios strategijos ir veiksmų planai yra kuriami tikslingai, rekomenduojame įsivertinti: kaip užtikriname, kad šie dokumentai atspindi realius visuomenės poreikius? Ar šiuose dokumentuose užtikrinamas veiklų tvarumas, tęstinumas, pakankamas finansavimas? Ar turime įrankių, kuriais vertiname žmogaus teisių užtikrinimo priemonių (ypač prevencinių) veiksmingumą?

Dalis ES valstybių kuria ir reguliariai atnaujina Nacionalinius žmogaus teisių veiksmų planus (pvz., Vokietija tokius žmogaus teisių veiksmų planus kuria nuo 2005 m. ir 2023 m. patvirtino devintąjį Nacionalinį žmogaus teisių veiksmų planą). Svarbu tai, kad kitose valstybėse šie planai skiriami ne tik konkrečioms žmogaus teisių užtikrinimo veikloms planuoti, bet ir kurti įrankius, kurie gerina valstybės veiklų šioje srityje kokybę. Pavyzdžiui, Suomijos 2020-2023 m. nacionaliniame žmogaus teisių veiksmų plane, daugiausia dėmesio skirta pagrindinių ir žmogaus teisių stebėsenos Suomijoje stiprinimui, tyrimais grindžiamos politikos formavimui ir pagrindinių ir žmogaus teisių politikos poveikio vertinimui. Naujame Suomijos žmogaus teisių veiksmų plane, kuris yra rengiamas 2024 m., planuojama koncentruotis į pagrindinių teisinės valstybės struktūrų stiprinimą.

3. Įvertinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo žmogaus teisių srityje veiksmingumą ir nuoseklumą bei įvertinti galimybę tarpinstitucinio bendradarbiavimo formatus žmogaus teisių klausimams perkelti į vyriausybinių lygmenį

Valstybinių institucijų ir NVO atstovai/-ės, su kuriais kalbėjomes pirmojo projekto etapo metu, įvardijo, kad Lietuvoje vienas iš gerųjų tarpinstitucinio bendradarbiavimo pavyzdžių žmogaus teisių srityje yra Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Jų teigimu, šio formato sėkmę lemia du pagrindiniai faktoriai: 1) LR Vaiko teisių pagrindų įstatyme aiškiai apibrėžtos kiekvienos prie vaiko teisių užtikrinimo prisidedančios institucijos funkcijos; 2) aukštesnis šio tarpinstitucinio bendradarbiavimo formato politinis statusas – Taryba sukurta prie LRV, ne prie konkrečios ministerijos ir jos sudėtį sudaro aukšto rango institucijų atstovai. Kitose ES valstybėse, bendradarbiavimas žmogaus teisių klausimais dažnai organizuojamas vyriausybiname lygmenyje, siekiant veiksmingai įgyvendinti žmogaus teisių politiką, kuri, beveik visuomet, reikalauja skirtingų institucijų įsitraukimo. Suomijoje pagrindinis tarpinstitucinio bendradarbiavimo formatas žmogaus teisių klausimams yra Vyriausybės pagrindinių ir žmogaus teisių tinklas. Prie Čekijos Vyriausybės veikia šešios nuolatinės tarybos žmogaus teisių klausimams (pvz., Vyriausybės taryba romų mažumos reikalams ar Vyriausybės lyčių lygybės taryba), kiekviena iš jų turi nuolat dirbantį sekretoriatą.

Remiantis Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos pavyzdžiu bei gerosiomis užsienio praktikomis, rekomenduojama įvertinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo formatų žmogaus teisių klausimams Lietuvoje veiksmingumą ir pastovumą bei įvertinti galimybę

perkelti jau egzistuojančius formatus prie LRV ar kurti naują bendradarbiavimo bendriesiems žmogaus teisių klausimams formatą prie LRV.

4. Peržiūrėti tarptautinių stebėsenos mechanizmų rekomendacijų įgyvendinimo ir įgyvendinimo stebėsenos procesus

Lietuvoje pranešimus ir ataskaitas tarptautinių sutarčių stebėsenos institucijoms rengia Vyriausybės nutarimu iš ministerijų atstovų sudarytos komisijos. Kiekviena komisija turi pirmininkaujančią ministeriją, kuri koordinuoja ataskaitos rengimo ir rekomendacijų peržiūros procesą. Kai kurie valstybinių institucijų atstovai įvardijo, kad komisijų sudėtis reikėtų peržiūrėti ir atnaujinti. Kiti teigė, kad reikėtų daugiau erdvės keisti komisijų sudėtis pagal poreikį (pvz., atsižvelgus į gautas pastabas nuspręsti kurių institucijų atstovai yra reikalingi). Be to, Lietuvoje nėra vieningo mechanizmo tarptautinių rekomendacijų įgyvendinimo stebėsenai. Pavyzdžiui, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pirmininkaujama Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims komisija rengia rekomendacijų įgyvendinimo veiksmų planus, pristato juos LR Seimui, kitos komisijos tokių veiksmų nesiiama. Remiantis šiomis išvalgomis rekomenduojame peržiūrėti tarptautinių stebėsenos mechanizmų rekomendacijų įgyvendinimo ir įgyvendinimo stebėsenos procesus bei apsvarstyti kaip juos optimizuoti. Vienas iš galimų sprendimų – sukurti bendrą Lietuvai skirtų stebėsenos mechanizmų rekomendacijų duomenų bazę, kurioje būtų stebimas šių rekomendacijų įgyvendinimo statusas bei atitikimas su nacionaliniais strateginiais tikslais. Taip pat, būtų galima remtis Suomijos pavyzdžiu: 2023 m. Suomijos [Vyriausybės pareiškimė Parlamentui, kuriuo skatinama lygybė, lyčių lygybė ir nediskriminavimas Suomijos visuomenėje](#), numatytas naujas tarptautinių rekomendacijų politinės peržiūros mechanizmas: Vyriausybė kasmet peržiūrės tarptautinių žmogaus teisių stebėsenos institucijų Suomijai pateiktus sprendimus, išvadas ir rekomendacijas ir priims sprendimą dėl priemonių, kurių reikia imtis.

5. Peržiūrėti bendradarbiavimo su NVO ir pilietine visuomene praktikas – kokie pokyčiai užtikrintų bendradarbiavimas būtų tvarus, abipusiai naudingas ir nesudarytų perteklinės naštos NVO atstovams/-ėms?

NVO atstovai/-ės, kuriuos apklausėme rengiant pirminę projekto apžvalgą, įvardino, kad valstybinės institucijos vis dažniau kviečia NVO ir pilietinės visuomenės atstovus/-es dalyvauti teisės aktų rengimo procesuose, darbo grupių, komisijų ir tarybų posėdžiuose, sprendžiant su žmogaus teisėmis susijusius klausimus. NVO atstovai/-ės taip pat pažymėjo, kad neretai į jų pasiūlymus neatsižvelgiama. Be to, dalyvavimas valstybinių institucijų organizuojamuose posėdžiuose ir susitikimuose yra laikui imlus, tačiau neatlygintinas darbas. Remiantis šiomis išvalgomis, rekomenduojame peržiūrėti ir įvertinti

valstybinių institucijų ir NVO bendradarbiavimo praktikas: kokių priemonių galėtume imtis, kad bendradarbiavimas su NVO būtų tvarus, abipusiai naudingas ir nesudarytų perteklinės naštos NVO atstovams/-ėms?

Vienas tokio bendradarbiavimo tarp viešojo ir nevyriausybinių sektorių užtikrinant žmogaus teises pavyzdys yra Islandijos vyriausybės partnerystė su [Nacionaline Queer organizacija](#). Ši organizacija prisideda prie Islandijos vyriausybės įsipareigojimų lygybės ir įvairovės stiprinimo srityje konsultacijomis ir komunikacijos kampanijomis. Tuo tarpu Islandijos vyriausybė skiria finansinę paramą LGBTQ+ organizacijoms taip įgyvendindama vieną iš lygybės ir įvairovės skatinimo priemonių.

Partnerystės tarp valdžios ir nevyriausybinių organizacijų galimos ir per valstybinių funkcijų perdavimą nevyriausybiniams organizacijoms. Tą iliustruoja [Romų sekretoriato fondo](#) (isp. *Fundación Secretariado Gitano*) ir Ispanijos vyriausybės bendradarbiavimo pavyzdys. Šiai nevyriausybinei organizacijai Ispanijos vyriausybė yra suteikusi mandatą spręsti romų bendruomenės nelygybės klausimus. Ši organizacija bendradarbiauja su Ispanijos viešojo sektoriaus įstaigomis bei Europos Sąjungos institucijomis. Ispanijos vyriausybė organizacijai finansavimą užtikrina per Europos socialinį fondą (ESF).

6. Organizuoti valstybės tarnautojų informuotumo žmogaus teisių srityje tyrimą bei įvertinti galimybes įtraukti informaciją apie žmogaus teisių principus į valstybės tarnautojų mokymus ar atranką.

Vykdamt interviu užsienio valstybių žmogaus teisių sistemų analizei, Lenkijos Žmogaus teisių komisaro biuro atstovė pasakojo apie Lenkijoje atliktą apklausą apie valstybės tarnautojų, dirbančių su ES investicijomis, informuotumą žmogaus teisių srityje: apklausa parodė, jog apie 60 proc. apklaustųjų negalėjo įvardinti nei vienos pagrindinės žmogaus teisės (rekomendacijų rengimo metu ši apklausa dar nebuvo paviešinta). Lietuvoje nėra atliktų tyrimų apie valstybės tarnautojų informuotumą žmogaus teisių srityje, tačiau dalies valstybinių institucijų atstovų/-ių, su kuriais kalbėjomės pirmame projekto etape, teigimu, netolygus žmogaus teisių suvokimas ir išmanymas tarp valstybės tarnautojų yra vienas iš iššūkių dirbant su žmogaus teisių užtikrinimu Lietuvoje. Suomijoje, įvadinių mokymų metu, visi nauji valstybės tarnautojai yra supažindinami su pagrindinių ir žmogaus teisių principais. Airijoje, nuo tam tikro pareigybės lygio, visi valstybės tarnautojai privalo baigti nuotolinius mokymus apie viešojo sektoriaus pareigą užtikrinant lygybę ir žmogaus teises. Remiantis valstybės institucijų atstovų įžvalgomis bei užsienio praktikomis, rekomenduojame įvertinti valstybės tarnautojų informuotumą žmogaus teisių srityje bei apsvarstyti privalomų žmogaus teisių mokymų valstybės tarnautojams galimybes.

7. Peržiūrėti tautinių mažumų politikos formavimo institucinę struktūrą ir reformuoti tautinių mažumų politikos koordinavimo formatą taip, kad jis apimtų ne tik kultūrinės teisės, bet ir socialinę integraciją bei nediskriminavimo kultūros skatinimą

Lietuvoje tautinių mažumų politiką formuoja Kultūros ministerija. Prie šios politikos formavimo prisideda ir ją įgyvendina Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, kuris, nors yra LR Vyriausybės įstaiga, instituciškai yra artimai susijęs su Kultūros ministerija (pvz., Departamento strateginį veiklos planą tvirtina kultūros ministras, Departamento vidaus auditą atlieka Kultūros ministerijos Centralizuotas vidaus audito skyrius). Šio projekto analizė rodo, kad tautinių mažumų politikos priskyrimas prie Kultūros ministerijos lemia tai, jog didžioji dalis valstybės priemonių skirtų tautinių mažumų poreikiams atliepti yra susijusios būtent su kultūrinių teisių užtikrinimu, nepakankamas dėmesys skiriamas švietimo, socialinės integracijos aspektams. Be to, Tautinių mažumų departamentui priskirtas [platus spektras funkcijų](#), nuo neformaliojo tautinių mažumų švietimo priemonių įgyvendinimo iki kovos su tautine, rasine diskriminacija ir etnine neapykanta veiklų koordinavimo ir įgyvendinimo, tačiau kyla abejonių, ar ši institucija turi pakankamai išteklių visoms šioms funkcijoms vykdyti: 2024 m. kovo mėnesio duomenimis Tautinių mažumų departamente dirbo 16 žmonių.

Užsienio praktikų analizė žmogaus teisių srityje atskleidė, kad Švedijoje valstybinė agentūra „[Gyvos istorijos forumas](#)“ (šved. *Forum för levande historia*) koordinuoja kovą su rasizmu, kitomis neapykantos formomis ir neapykantos nusikaltimais. Ši viešoji įstaiga turi mandatą šalyje skatinti demokratiją, toleranciją ir žmogaus teisių užtikrinimą atlikdama šias užduotis: a) informuoti visuomenę apie Holokausto ir komunistinių režimų nusikaltimus žmogiškumui, b) siekti stiprinti žmonių valią aktyviam darbui užtikrinant, kad visų žmonių vertė suvokiama kaip lygi. Rekomenduojame išplėsti Tautinių mažumų departamento mandatą, kad ši įstaiga būtų tiek įpareigota pagal departamento nuostatus, tiek praktiškai galėtų įgyvendinti koordinavimo ir stebėjimo funkciją užtikrinant socialinę tautinių mažumų integraciją ir užkertant kelią diskriminacijai ir neapykantos formoms (kalbai, nusikaltimams) per prevencines priemones Lietuvoje.

8. Pasiūlyti labiau individualizuotą ir modernesnę paramą asmenims laisvės atėmimo vietose bei sukurti efektyvią ir į įkalintųjų asmenų reintegraciją į visuomenę orientuotą pataisos darbuotojų mokymų sistemą.

Nors Lietuvos kalėjimų sistema siekia perėjimo nuo bausmės paremtos kalėjimų sistemos paradigmos prie reabilitacinės, sistemoje vis dar ryškus orientavimasis į bausmę ir kaltės išpirkimą. Europos Tarybos [Europos komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį](#)

[elgesį ar baudimą 2021 m. ataskaitoje](#) išreiškiamas susirūpinimas dėl aukšto smurto lygio įkalinimo įstaigų viduje tarp įkalinėtų asmenų bei priemonių su šios problemos pagrindinėmis priežastimis kovoti neefektyvumu. Norvegijos-Lietuvos dvišalio projekto „Kokybiškos Lietuvos pataisos tarnybų sistemos kūrimas“ vadovė Torunn Hasler šio „Kurk Lietuvai“ projekto užsienio praktikų apžvalgos etape pasidalino įžvalgomis, jog Lietuvai gali reikėti peržiūrėti savo įstatyminę bazę, kad kalėjimų sistemoje būtų galima įgyvendinti individualizuotos pagalbos asmenims laisvės atėmimo vietose bei alternatyvių struktūrų reabilitacijai ir socialinei reintegracijai. Per Sigurd Våge, Norvegijos kalėjimų tarnybos direktorato narys, teigia, kad naujų praktikų ir struktūrų diegimui Lietuvos kalėjimų sistemoje prireiks nuostatų pasikeitimo Lietuvos visuomenėje apie atstatomojo teisingumo perspektyvas bei pataisos pareigūnų mokymų orientavimo į reabilitacinę įkalinimo įstaigų paradigmą. 2023 m. Lietuvos studijų, mokymo programų ir kvalifikacijų registre įregistruota nauja studijų ir mokymo programa „Bausmių vykdymo sistemos pareigūno modulinė profesinio mokymo programa“. Šią pameistrystės mokymų programą organizuoja Lietuvos kalėjimų tarnybos Kompetencijų ugdymo valdyba.

Rekomenduojame Lietuvos pataisos pareigūnų mokymo programose ir kompetencijų atnaujinimo programose remtis [Norvegijos pataisos paslaugų universiteto](#) praktikomis užtikrinant, kad pataisos pareigūnų kompetencijos atitinka reabilitaciniams procesams laisvės atėmimo vietose stiprinti, bei teikti labiau individualizuotą paramą ir efektyviai spręsti asmenų laisvės atėmimo vietose iššūkius, susijusius su orių gyvenimo sąlygų užtikrinimu ir santykių bei bendruomenės stiprinimu įkalinimo vietose.

9. Efektyvinti ir skaidrinti migrantų ir prieglobsčio prašytojų teisių užtikrinimo sistemą skaitmeninėmis ir teisinio reguliavimo priemonėmis bei sukurti sąlygas už migrantų ir prieglobsčio prašytojų sritį atsakingos ir jos klausimus koordinuojančios agentūros Lietuvoje steigimui.

[Po 2021 m. prasidėjusios instrumentalizuotos migrantų krizės](#) Lietuvoje dėl per Baltarusijos sieną į šalį persikėlusių prieglobsčio prašytojų priverstinio apgyvendinimo Lietuvos užsieniečių registracijos centruose žmogaus teisių gynėjams kilo klausimų, ar [įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties](#) nuostatos neprieštarauja konstitucijai. 2023 m. [Konstitucinio Teismo sprendimu](#) nustatyta, kad užsieniečių teisinės padėties įstatymo nuostatos, susijusios su prieglobsčio prašytojo laikinu apgyvendinimu užsieniečių registracijos centre nepaprastosios padėties metu, prieštaravo konstitucijai. Po šio sprendimo paskelbimo minėtas įstatymas buvo pakeistas. Buvo keliama ir daugiau klausimų dėl prieglobsčio prašytojų gyvenimo sąlygų, teisinės apsaugos priemonių ir teisinių procesų efektyvumo. Žiūrint į Kanados, kaip tarptautiniu mastu prieglobsčio

prašymų ir jų vertinimo efektyvumu lyderiaujančios šalies, pavyzdį, rekomenduojame Lietuvai stiprinti savo teisinę bazę, kad net krizės metu būtų laikomasi [ES standartu](#).

Prie efektyvios ir tuo pačiu humaniškos migracijos ir prieglobsčio sistemos galėtų prisidėti ir skaitmeninių sprendimų tobulinimas. Nors Lietuva turi elektroninių [migracijos paslaugų sistemą MIGRIS](#), minėtos krizės metu dalis prieglobsčio gavėjų neturėjo galimybės matyti savo anketų arba pasikeitusio jos statuso. Europos sąjunga yra numačiusi, kad tuo atveju, kai susidaro didelis migrantų srautas, [šalys turėtų migrantams pasiūlyti laikiną prieglobstį](#). 2022 m. Kanadoje buvo sukurtas Kanados migracijos, pabėgėlių ir pilietybės (ang. *Immigration, refugees and citizenship Canada*) (IRCC) [portalas](#), leidžiantis užsieniečiams aplikavimą dėl prieglobsčio, laikino gyvenimo leidimo ar pilietybės atlikti nuotoliu jau esant Kanados teritorijoje.

Visos kanados prieglobsčio procesų prioritetams nustatyti ir koordinuoti, analitiniams prieglobsčio teikimų tyrimams įgyvendinti bei stebėti procesų valdymo efektyvumui buvo įsteigta aukščiausio lygio [prieglobsčio sistemos valdymo taryba](#) (ang. *Asylum system management board*). Minėtos migracijos krizės metu Lietuvoje Valstybės sienos apsaugos tarnyba turėjo vykdyti statutinėms įstaigoms nebūdingas funkcijas (užsieniečių apgyvendinimas, sveikatos apsauga, maitinimas), todėl 2022 imta svarstyti apie poreikį Lietuvoje įsteigti mandatą šioms funkcijoms atlikti turinčią įstaigą. Portugalijoje tokį vaidmenį užėmė naujai susikūrusi [Integracijos, migracijos ir prieglobsčio agentūra](#) (port. *Agência para a Integração Migrations e Asilo*). Rekomenduojame priimti į [Seimo 2024 m. pavasario dienotvarkę](#) įtrauktą priemonę – [migrantų ir prieglobsčio prašytojų priėmimą užtikrinančią įstaigą](#) bei, vadovaujantis gerosiomis užsienio šalių praktikomis ir Lietuvos patirtimi, jos veiklas organizuoti taip, kad būtų laikomasi tarptautinių žmogaus teisių standartų ir Lietuvos Respublikos konstitucijos principų.

9. Skirti daugiau resursų viešosioms kompanijoms apie LGBTQIA+ asmenų lygiateisiškumą rengti ir įgyvendinti. Peržiūrėti teisinę bazę ir inicijuoti įstatymų projektus ir pataisas LGBTQIA+ bendruomenės žmogaus teisėms užtikrinti.

Paskutiniame tarptautinės LGBTQ+ teisių organizacijos „ILGA-Europe“ paskelbtame LGBTQ+ teisių užtikrinimo [„Vaivorykštės“ žemėlapyje \(2023\)](#) Lietuva užima 36-ąją poziciją. Tokia žema Lietuvos pozicija yra susijusi su civilinės partnerystės reguliavimu, sudėtinga LGBTQ+ migrantų ir prieglobsčio prašytojų padėtimi bei neapykantos kalba, nukreipta į LGBTQIA+ bendruomenę. Projekte „Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis“ atlikus interviu su teisės patarėja Islandijos ministrės pirmininkės kabinete Kristín Þóra Harðardóttir nustatėme, kad Islandija turi visapusišką priemonių rinkinį LGBTQIA+ asmenų teisėms užtikrinti. Islandija priėmė [lyties autonomijos įstatymą](#), leidžiantį asmenims įregistruoti neutralią lytį. Buvo priimti įstatymai, garantuojantys lygiateisiškumą tiek tos pačios lyties poroms, tiek asmenims, kurie neidentifikuoja savęs

su specifine lytimi. Visuomenės sąmoningumui didinti LGBTQIA+ teisių srityje Islandijos vyriausybė bendradarbiauja su nevyriausybinėmis organizacijomis, pavyzdžiui, [Nacionaline Queer organizacija](#). Islandijos vyriausybė prisideda prie iniciatyvų, didinančių LGBTQIA+ bendruomenės matomumą. Islandijoje yra teikiamos specializuotos sveikatos apsaugos paslaugos translyčiams vaikams. Rekomenduojame koordinuotomis komunikacijos iniciatyvomis kurti atvirumo kultūrą LGBTQIA+ asmenims Lietuvoje bei peržiūrėti civilinės partnerystės įstatymo projektą, kad jis nebūtų pernelyg kompromisinis, o siektų aukštus LGBTQIA+ bendruomenės lygiateisiškumo standartus Europoje ir pasaulyje.

10. Įtraukti politikus, viešus asmenis, nevyriausybines organizacijas ir žurnalistus į tikslingą ir strategišką komunikacijos iniciatyvą dėl Stambulo konvencijos ratifikavimo.

Trijuose [Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinės periodinės peržiūros](#) cikluose Lietuva sulaukė augančio skaičiaus rekomendacijų tiek moterų teisių užtikrinimo srityje, tiek kovos su smurtu artimoje aplinkoje srityje. Lietuva yra viena iš penkių (drauge su Vengrija, Bulgarija, Čekija, Slovakija) Europos Sąjungos šalių, kurios nėra ratifikavusios Konvencijos. Tarp žmogaus teisių organizacijų ir institucijų šis neratifikavimas aiškinamas politinės valios nebuvimu bei diskursu viešojoje erdvėje apie Konvencijos susidūrimą su tradicinėmis vertybėmis. Estijos pavyzdys rodo, kad Konvencijai ratifikuoti būtinas kryptingumas būti dalimi didesnės tarptautinės bendruomenės ir puoselėti modernios demokratinės visuomenės vertybes. Estijos atveju dar iki Stambulo konvencijos pasirašymo į Konvencijos pagrindinių naudų visuomenei akcentavimą buvo įtraukę tiek žmogaus teisių gynėjai, tiek žiniasklaida. Estijos politikai vyrai įsitraukė į Baltojo kaspino iniciatyvą – didžiausią pasaulinę iniciatyvą, kuri į kovą su smurtu prieš moteris įtraukia vyrus ir berniukus. Nors [Europos duomenų žurnalistikos tinklas](#), pasiremdamas Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro, Europos lyčių lygybės instituto, Europos Sąjungos statistikos biuro ir nacionalinių duombazių informacija, skelbia, kad pagal nužudytų moterų skaičių (100000 moterų imtyje) Latvija, Lietuva ir Estija yra pirmąsias vietas pagal intencionalių žmogžudysčių, kuriose auka yra moteris, skaičių, Lietuva yra vienintelė iš šių Baltijos šalių neratifikavusi Stambulo konvencijos. Rekomenduojame, remiantis Estijos patirtimi, Konvencijos ratifikavimo poreikio diskursą kurti aplink smurto aukų apsaugos idėjas, tarptautinius žmogaus teisių standartus bei į kryptingą ir koordinuotą komunikaciją įtraukti asmenų – tiek vyrų, tiek moterų – iš skirtingų veiklos sričių.

11. Įvesti lyčių lygybės užtikrinimo mechanizmus darbo aplinkoje, kad pagal normatyvias teisės normas įmonėms būtų privaloma įrodyti, kad jos laikosi lygių galimybių darbo aplinkoje standartų.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba [2023 m. veiklos ataskaitoje](#) skelbia, kad daugiausia kreipimūsi (skundų ir paklausimų) įstaiga sulaukė dėl lyties (511). Dėl diskriminavimo lyties pagrindu buvo gauta daugiausiai skundų (52), tris tyrimus dėl galimos diskriminacijos Kontrolierė pradėjo savo iniciatyva. Daugiausiai skundų gauta vartotojų teisių apsaugos srityje (24) ir darbo santykiuose (20). Diskriminacija lyties pagrindu buvo nustatyta 15 kartų (9 – vartotojų teisių apsaugos srityje, 3 – darbo santykiuose, 3 – švietimo, mokslo bei studijų srityse).

Islandija [Pasaulinio lyčių atotrūkio indekso](#) (2023 m.) ekonominio dalyvavimo ir galimybių rodiklio atžvilgiu Lietuvą lenkia dvylika pozicijų. 2018 m. Islandijoje įsiteisėjo [lygių atlyginimų standartas ir sertifikatas](#). Pagal naują įstatymą visos Islandijos įmonės (tiek viešosios, tiek privačios), turinčios 25 ar daugiau darbuotojų privalo įrodyti, kad už vienodą darbą vyrams ir moterims yra mokamas vienodas atlyginimas. Sertifikavimo procesas ir stebėseną šalyje yra priskirti Lygybės direktoratui po Ministrės pirmininkės kabinetu. Rekomenduojame Lietuvai įvertinti [Islandijos teisės aktus](#) lyčių lygybei šalyje užtikrinti bei išsiginčinti, kokie normatyvūs teisiniai mechanizmai leistų Lietuvai lyčių lygybę užtikrinti ne tik teisiškai (LR darbo kodeksu, Lygių galimybių įstatymu, Vyrų ir moterų lygių galimybių įstatymu), bet ir praktiškai reikalaujant įrodymų apie tokių įstatymų nuostatų užtikrinimą.

12. Pritaikyti poveikio pagrindinėms teisėms arba žmogaus teisėms vertinimą viešojo sektoriaus skaitmeniniams produktams Lietuvoje ir padaryti šių vertinimų išvadas laisvai prieinamas visuomenei.

Lyginant Lietuvos ir Danijos žmogaus teisių ir skaitmenizuotos erdvės dabartines situacijas paaiškėjo, kad abi šalys susiduria su iššūkiais užtikrinant žmogaus teisių apsaugą skaitmeninėje erdvėje. Visgi Danijos per beveik trisdešimt metų sukurta sistema su skaitmeninių produktų poveikio vertinimo priemone bei duomenų apsaugos institucijomis yra labiau pažengusi – 2022 m. [skaitmeninės ekonomikos ir visuomenės indekse \(DESI\)](#) Danija užėmė antrąją vietą (Lietuva šiame indekse 2022 m. užėmė 14-ą vietą). [Danijos nacionalinėje dirbtinio intelekto strategijoje \(2019\)](#) yra numatyta, kad dirbtinis intelektas negali pažeisti pagrindinių žmogaus teisių. Tam užtikrinti bei kitoms duomenų etikos problemoms spręsti Danija įsteigė [Duomenų etikos tarybą](#), o [Danijos žmogaus teisių institutas](#) išleido ataskaitą apie [teisės skaitmeninės gerovės valstybėje](#). Ataskaitoje rekomenduojama peržiūrėti Danijos Viešojo administravimo įstatymą ir peržiūrėti valstybės įsipareigojimus savo piliečiams geriau užtikrinant jų teises

skaitmenizuotame viešajame sektoriuje. Danijos žmogaus teisių instituto tyrėja Rikke Frank Jørgensen duodama interviu projekto „Lietuvos žmogaus teisių sistemos žemėlapis“ užsienio praktikų apžvalgų etape nurodė, kad vis labiau skaitmenizuotame pasaulyje visos šalys turėtų įsdiegti mechanizmą (pradedant viešuoju sektoriumi, tęsiant privačiuoju), kuris įvertintų skaitmeninio produkto ir produkto, kuriame tam tikrą vaidmenį atlieka dirbtinis intelektas, poveikį žmogaus. Tačiau prie skaitmeninių teisių užtikrinimo Danijoje prisideda ir visuomenė. Pavyzdžiui, vieno mokinio, kurio mokykla mokymui naudojo *Google Chromebook* kompiuterius, tėvas pasiekė, kad *Elsinore* savivaldybėje Danijoje *Google* mokymosi erdvė (*Google Workspace*) dėl neteisėto mokinių asmeninių duomenų rinkimo būtų [uždrausta](#). Tad svarbų vaidmenį Danijoje suvaidino ir per ilgą laiką formuotas visuomenės sąmoningumas teisės į privatumą ir duomenų privatumo srityse. Rekomenduojame Lietuvoje aktyviau įsitraukti sprendžiant duomenų privatumo, skaitmeninės atskirties, ir skaitmeninių teisių klausimus, formuoti ir įdiegti viešojo sektoriaus skaitmeninių ir dirbtiniu intelektu paremtų projektų poveikio žmogaus teisėms vertinimo mechanizmą, stiprinti visuomenės skaitmeninį raštingumą.